

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

2021 / első szám

TUDOMÁNY

MUZEOLÓGIA

MŰVELŐDÉS

MŰVÉSZET

www.bonusnuntium.hu

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

ISSN 2676-8933 Online

www.bonusnuntium.hu

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

www.bonusnuntium.hu

Felelős kiadó

A Koszta József Múzeum igazgatója

Főszerkesztő

Farkas László Róbert

Szerkesztőségi titkár:

dr. Kádár Zoltán

Szerkesztő bizottság:

dr. Gruber László, dr. Miklós Péter, dr. Mód László, dr. Nátyi Róbert,
Farkas László Róbert, Tánczos Roland

Szerkesztőség:

Koszta József Múzeum

6600 Szentes, Kossuth tér 1.

E-mail cím: folyoirat@kosztamuzeum.hu

Telefonszám: +36 63 312 352

Kiadja:

Koszta József Múzeum (Szentes, Kossuth Tér 1)

TARTALOMJEGYZÉK

<i>SZABÓ DÁNIEL:</i> Egy szétszóródott fotóhagyaték elemzése – Recenzió	5
<i>SZABÓ DÁNIEL:</i> Tanulmánykötet az alföldi festészet megteremtőjéről – Recenzió.....	8
<i>VÁGVÖLGYI ZOLTÁN:</i> Antiszemita volt-e Csallány Gábor? Egy félreértés margójára	12

Szabó Dániel¹: Egy szétszóródott fotóhagyaték elemzése – Recenzió

Az Areión Könyvek gondozásában jelent meg a tavalyi év végén „A Király utcától a Király utcáig XX. századi zsidósors egy fotóhagyaték alapján” című tanulmánykötet, melyet Tóth Marcell írt.² Az Areión Egyesületet 2008-ban alapították és többek között közművelődési, kulturális és művészeti tevékenységet folytat. Több alapítvánnyal és szervezettel is együttműködött. Könyvkiadást 2011 óta folytat.

A könyv fő üzenete és célja egy hagyatékon keresztül bemutatni azt, hogy mekkora értéke is van a szekrények mélyén lapuló megsárgult fotóknak. A szerző egy egész életét Budapesten a Király utcában élő zsidó tartalékos tiszt életét mutatja be 70 válogatott fényképen keresztül. A könyv végén bemutatott képek mindössze sorszámmal lettek ellátva. Ami miatt különlegesekek ezek a fényképek, hogy az olvasók egy emberi életút részleteit a kötetben szereplő képeken keresztül ismerhetik meg. Eközben átélhetik azt, milyen egy ismeretlen embernek az életét kutatóként megismerni. Erre szolgál a szövegekben megjelenő dőlt betűkkel megjelenő *Polgár*, *Kereskedő*, *Katonatiszt* vagy *Ember* megjelölések. A hagyaték ugyan szétszóródott, de a megmaradt darabjainak az összegyűjtése egy izgalmas és a történelem viharait átélt ember sorsát tárja elénk hét tanulmányba összegyűjtve. Az első tanulmányban a Király utca létrejöttét, első magyar említését, a zsidóság központjává válását és azt tudhatjuk meg miért is nevezték a pesti utcák nagyjának. A második tanulmányban megismerhetjük a sikeres családi vállalkozást, a divatáruházat, mely hatvan évig sikeresen állt ellen a történelem viharainak. A harmadik tanulmányban az életútja elején járó *Fiatalember* levelei alapján az I. világháború előtti Bécs és Berlin nagyvárosainak mindennapjaiba kaphatunk betekintést. A negyedik

1 Koszta József Múzeum, történész, régésztechnikus

2 A könyv a Nemzeti Tehetség Program, a Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíj (Pályázati azonosító: NTP-NFTÖ-19-B-0019) által biztosított forrás felhasználásával, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő és az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával valósult meg.

tanulmány az I. világháborús tartalékos tisztról és a zsidóság világháborús szerepvállalásáról szól. A publikáció elején megismerhetjük, hogy mivel foglalkoztak a korszakban a vonacsapatok, hogy miért hívták őket „Mózes dragonyosoknak”. Ezt követően a zsidóság számarányának változását a közös hadseregben, a Nagy Háború kitörését, az ekkor még zászlós katona déli frontra kerülését és az itt átélt nehézségeket, tisztté válását, átvezénylését az orosz frontra, a zsidóság elleni antiszemita vádakat a háború alatt, a tartalékos tiszt ismételt áthelyezését a déli frontra, kitüntetéseit és a világháború befejezését ismerteti a szerző. Az ötödik tanulmányban a trianoni békeszerződés által megszabott katonai korlátozásokról és tartalékos tisztünk hagyatékából fennmaradt életképekből kaphatunk bővebb ismereteket a korszakról. A hatodik tanulmányban a Frontharcos Szövetség létrejöttéről és felépítéséről olvashatunk. A szerző bemutatja a szervezet kitüntetéseit és a hagyaték fellelt fényképein keresztül az egyenruháról és a kötetben megismert tartalékos tiszt által viselt kitüntésekről is érdekes részleteket tudhatunk meg. Ezt követően a Frontharcos Szövetség országos találkozójáról, a VI. kerületi főcsoport rövid történetéről, annak rendezvényeiről olvashatunk, melynek a tartalékos tiszt is tagja volt. A tanulmány végén kiderül miért kellett feloszlatni ezt a csoportot. A kötet hetedik egyben befejező tanulmányában a zsidótörvények bevezetéséről és hatásairól, a német megszállás utáni újabb korlátozó rendeletekről, a zsidóság „csillagos házakba” kényszerítéséről majd gettósításáról és a főváros ostromáról is olvashatunk. A publikáció végén a divatáruház működésének az újraindulásáról és a *Kereskedő* reménytelen harcáról kapunk információkat. Az új rendszerben hiába próbált érvényesülni a főszereplő az államosítás hatására egy hat évtizedig működő családi vállalkozás vált állami tulajdonná, tulajdonosa pedig divatáruházának alkalmazottjává.

A könyv különlegessége, a gazdag fényképgyűjtemény mellett az, ahogyan a szerző egy-egy kép apró részleteinek elemzésével bemutatja a zsidó tartalékos tiszt által megélt gazdag életutat. Mindeközben az olvasók rácsodálkozhatnak egy ilyen nagyívű kutatás nehézségeire, és az ezalatt felmerült kérdésekre. A hetven fénykép és azok elemzése révén jól látható mennyi információt rejt egy-egy kép a szakavatott szem számára, legyen az fordítva hordott kitüntetés sor vagy egy oda nem illő viseleti elem az egyenruhán. A kötet elolvasása után mindenki másként nézhet a saját otthonában fellelhető családi fényképeire.

Tóth Marcell: A Király utcától a Király utcáig XX. századi zsidósors egy fotóhagyaték alapján. Szeged, Areión Könyvek, 2020.

Summary

Last year, an interesting study was issued with the title “From Király utca to Király utca – 20th century Jewish fate based on a photographic legacy” published by Marcell Tóth. The book shows how significant values of the old yellowed photos lying deep in the cupboards represent. Through 70 selected photographs, the author portrays the life of a Jewish reserve officer living in Király Street in Budapest. Analyzing the photos, it becomes certain that each image holds information for the professional eye. After reading the book, we look differently at our family photos in our own homes.

Szabó Dániel¹: **Tanulmánykötet az alföldi festészet megteremtőjéről –
Recenzió**

A Tornyai János Múzeum gondozásában jelent meg, Tornyai János festő születésének 150. évfordulója tiszteletére kiadott tanulmánykötet és kiállítási katalógus, Tornyai címmel. A kötet szerkesztője dr. Nagy Imre (művészettörténész, Tornyai János Múzeum nyugalmazott múzeumigazgatója). A szerzők dr. Nagy Imre, dr. Tóth Károly (művészettörténész) és Nátyi Róbert (SZTE Bartók Béla Művészeti Kar dékánja) öt tanulmányban járják körbe Tornyai János festő munkásságát. A kötet kézbe véve minőségi, a festőművész egész oldalas képein túl a nagyközönség számára eddig sehol sem publikált archív felvételek és festményreprodukciók is megtalálhatók.

Az előszóban dr. Miklós Péter (történész, a Kodolányi János Egyetem címzetes egyetemi tanára, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum szakmai tanácsadója) ismerteti a kötet célját, valamint röviden felsorolja a 2019-ben megvalósult Tornyai emlékvé gazdag kulturális eseményeit. Ezt követően röviden megismerhetjük a szerzők publikációit.

Az első tanulmányt dr. Nagy Imre írta Tornyai János fordulatokban gazdag életútjáról. A publikáció elején megismerhetjük családját, iskoláit, a művészet iránti korán kialakult szeretetét. Ezt követően megtudhatjuk miért töltött két évet Bécsben, hogyan lett karikaturista, milyen módon nyert szülővárosától tanulmányúttá ösztöndíjat Párizsba, milyen ajándékot kapott ekkor nagyra becsült mesterétől Munkácsy Mihálytól. Hazaérkezését követően hogyan állt neki, hogy „kultúrát teremtsen” Hódmezővásárhelyen. A publikáció további részében a szerző ismerteti Tornyai múzeumszervező munkásságát, magánéleti nehézségeit, képzőművészeti karrierje felívelését, festői stílusának változását, Mártélyon eltöltött éveit, Budapestre költözésének indítékait, Baján tett kitérőjét, a szentendrei művésztelepen töltött

¹ Koszta József Múzeum, történész, régésztechnikus

idejét, szülővárosába történő visszaköltözését valamint halála után műveinek és személyes dokumentumainak kalandos előkerülését.

A második tanulmányban dr. Nátyi Róbert járja körül a festő stílusának és modernizmusának a gyökereit. Az értekezés elején megismerhetjük Tornyai festészetének megítélésében történt változásokat, és a vele foglalkozó főbb monográfiákat. Ezt követően a szerző bemutatja a festő levelezése révén modernizmusának néhány forrását, azt ahogyan külső behatásoktól mentesen kialakította saját festői nyelvezetét, Munkácsy hatását Tornyai festészetére, a stílusalakulásának az eredetét, képeinek egyre fesztelenebbé váló ecsethasználatát, barátja és műteremtársa Endre Béla hatását. A kiforrott művész festészetének újabb változását pusztaképein keresztül és negyvenes éveire kialakuló összetéveszthetetlen stílusát. Ezután megismerhetjük a csendélet festészetét, az akt képeinek megfestését az I. világháború végén, a fővárosba költözésének idején festett portréit és a Szépművészetiben Munkácsy tanulmányozása révén megújuló stílusát. A tanulmány végén olvashatunk érdekes információkat utolsó alkotói korszakának Baján és Szentendrén festett műveinek kiszínesedéséről.

A harmadik tanulmányt dr. Tóth Károly írta Tornyai János szemszögén keresztül és a fennmaradt korabeli dokumentumok segítségével ismerteti Párizsban eltöltött éveit. A publikáció elején a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a fiatal alkotó a városról szerzett tapasztalatait és Munkácsyhoz fűződő viszonyát hazatérését követően elkezdte átértékelni. Nagyon kevés levele maradt fenn erről az időszakról, ami sokáig nehezítette ennek az időszaknak a kutatását. Ennek jobb megismerésében csak a Tornyai-hagyaték 1984-es előbukkanása segítette a kutatókat. Ezután olvashatunk Párizsba történő elutazásáról, anyagi nehézségeiről, az ekkor magyar mecénásoknak készített képeiről, művészi előrehaladásáról, melyet folyamatosan dokumentált szülővárosa felé, 1896-os kényszerű hazatéréséről, majd az év végi visszatéréséről, kapcsolatáról Munkácsyhoz valamint a Julian Akadémián töltött időszakáról.

A negyedik publikációt dr. Tóth Károly jegyzi Tornyai János hozzájárulásáról az alföldi festészet fogalmának megteremtésében. A tanulmány elején a szerző az alföldi festészet fogalmának kialakulását és Tornyai központi szerepét ismerteti. Ezután megismerhetjük hogyan szorgalmazta szülőföldjén az itt élő festők együttműködését, milyen elképzelései voltak a múzeumi képtár megalapítására, hogyan építette ki regionális kapcsolatrendszerét a helyi és fővárosi művészeti központokkal, kikkel hozta létre az Alföldi Művészek Egyesületét és ennek milyen hatása volt. Ezt követően érdekes információkat tudhatunk meg arról, hogyan valósult meg a közel két évtizedes előkészítő munka után az alföldi festészetet bemutató állandó kiállítás

az Alföldi Galériában. A tanulmány végén a szerző ismerteti Tornyai védjegyévé vált stílusát és annak élete során történt változásait, mellyel az alföldi festészet megteremtésében játszott fontos szerepet.

A tanulmánykötet ötödik egyben záró tanulmányát dr. Nagy Imre írta, Tornyai János kapcsolatáról az élete során megismert nőkhöz. A szerző arra tesz kísérletet, hogy a festőhöz szorosabb kapcsolatban álló, eddig ismeretlen nőket is beazonosítsa. A tanulmány elején megismerkedhetünk Tornyai édesanyjához Nyikos Erzsébethez fűződő kapcsolatával és a róla készült festményekkel, a fiatal festő által készített szignálatlan leányportré nehézségekkel és kacskaringókkal teli kutatómunkájával, a földéaki Madonna kép modelljének választott Szabados Leónával, a lány eljegyzésével, házasságukkal majd válásukkal és a feleségéről készített képek történetével. Ezt követően aktfestészet iránti érdeklődéséről, a festményeknek modellt álló lányokról is olvashatunk. A továbbiakban megismerhetjük a festő Kovács Máriához fűződő kapcsolatát, a fiatal lány festői ambícióinak a támogatását, Mári hatását a festőre valamint szakításukat. Ezután megismerhetjük a Budapesten a Benczúr Mesteriskolában Tornyaira nagy hatást gyakorló Holczinger Katalinnal kialakult kapcsolatát, a festészetére gyakorolt hatását valamint elválásukat. A tanulmány végén Proits Rozáliával történő megismerkedésükről és házasságukról olvashatunk.

A tanulmánykötet a művészettörténet iránt érdeklődők számára hiánypótló, nemcsak azért mert a kötet nagyon jó minőségű, hanem azért is mivel Tornyai János festőművész eddig sehol sem publikált festményreprodukcióit és korabeli felvételeinek bemutatásával is jobban megismerhetővé válik az alföldi festészet egyik kiemelkedő alakja.

Nagy Imre – Tóth Károly – Nátyi Róbert: Tornyai. Tanulmányok Tornyai János (1869-1936) születésének 150. évfordulója tiszteletére. Tornyai János Múzeum, 2020.

Summary

The study was published in honor of the 150th anniversary of the painter János Tornyai's birth by János Tornyai Museum. The editor of the book is Imre Nagy PhD (art historian, retired museum director of the János Tornyai Museum). The authors are Imre Nagy PhD, Károly Tóth PhD (art historian) and Róbert Nátyi (dean of Béla Bartók Faculty of Arts of SZTE) who write in five studies about the work of János Tornyai, the creator of painting in the Great Plain.

Vágvölgyi Zoltán
könyvtáros (Szentés Városi Könyvtár)

Antiszemita volt-e Csallány Gábor?

Egy félreértés margójára

Rezümé

Csallány Gábor, a Koszta József Múzeum alapító igazgatója, korának köztisztelőben álló jeles személyisége volt. Halálát követő évtizedekben személyét, munkásságát becsben tartották. Emléktáblája a róla elnevezett múzeumi épület falán látható. A tavalyi év során a 2. világháború idején tanúsított dicstelen politikai szerepvállalásáról terjedtek el hírek. Az általam tanulmányozott dokumentumok mindezt nem támasztják alá.

Bevezetés

Nemrégiben egy szűk társaság tagjaként beszélgettem ismerőseimmel. Helyismereti és helytörténeti kérdésekre terelődött a szó. Nem voltak túlzottan izgalmas témák, de érdektelennek sem mondanám. Amikor azonban kis közösségünk egyik tagja felvetette Csallány Gáborral kapcsolatos aggályait, hirtelen felforrósodott a levegő. Azt olvasta ugyanis, hogy Csallány a nácikkal együttműködő magyar kormánypárt elitjéhez tartozott, és még kitüntetést is kapott a háború közepén. Sőt, 1944-ben zsidó írókról listát készített. Mivel ezek a kijelentések városunk egyik jeles személyét érintik, gondoltam, hogy érdemes részletesebben is utánajárni.

A Bonus Nuntium 2020/2. számában Farkas László Róbert Igazgató úr, egyben a lap főszerkesztője, "*Lábjegyzetek a töredékek alapján ...*" címmel írt bevezetőt Csallány Gábor 17 kiadatlan írása elé. Ebben a bevezetőben vannak a félreértésre okot adó sorok.¹

¹ Farkas László Róbert: Lábjegyzetek a töredékek alapján... Bonus Nuntium II. évf. 2020/2. 11. o.

Vegyük hát górcső alá Csallány életének utolsó éveit, különös tekintettel politikai meggyőződésére. Előre kell azonban bocsátanom, hogy nem vagyok Csallány-szakértő. Ám helyismereti könyvtárosként és levéltári kutatóként számos Csallány Gábor által írt cikket, levelet olvastam, foglalkoztam életével, személyiségével. Ebben a tanulmányban igyekszem az általam ismert dokumentumok alapján feltárni a kérdést. Az esetleges pontatlanságok javítását szívesen veszem.

Csallány Gábor politikai nézetei

Rögtön azt a megállapítást kell tennünk, hogy Csallány nem volt politikus alkat. Komolyan vehető politikai aktivitásáról nem beszélhetünk. Komáromi János, a Magyarország című fővárosi lap munkatársa, miután 1928-ban Szentesen járt, és megismerkedett a múzeum igazgatójával, hosszú cikkben emlékezett meg Csallány személyéről. A cikk végén a következő sommás megállapítást teszi: *"... alig van sejtelve róla, mi történik a XX-ik században. Ő maga ugyanis nyakig benne van a hunok világában."*²

Tény, hogy Csallány a múzeumnak élt: feltárásokat folytatott, a régészeti anyagot rendezte, csoportokat vezetett, előadásokra készült, valamint az igazgatással járó összes teher is az ő vállát nyomta egészen 1944-ig.³ A múzeum mellett a másik nagy szenvedélye a sakk volt. A Szentesi Sakkör elnöki tisztét töltötte be, de az Országos Sakkszövetség vezetőségében is ott találjuk a nevét.⁴ Aktívan sakkozott, a városi sakkbajnokság többszörös győztese volt. Közéleti tevékenységének harmadik színtere a szociális munka: a Szentesi Hadirokkantak csoportjának vezetőjeként és a Városi Szegényügyi Bizottság elnökeként⁵ is aktív tevékenységet folytatott. Mindezekon túl közel 40 kulturális és sportegyesületnek volt tényleges vagy tiszteletbeli tagja.⁶ S akkor még nem beszéltünk a 11 tagú családjáról, a katolikus egyházban betöltött tisztségéről és tevékenységéről.⁷ Sejthető, hogy Csallánynak nem sok ideje maradt politizálni. Tanulmányai, cikkei a régészet, a múzeum és a kultúra egyéb területeit ölelik fel. Írásaiban csak elszórtan lehet találni aktuálpolitikai megjegyzést. Kifejezetten politikai jellegű cikket, tudomásom szerint, nem írt. Nézzük azt a keveset, amiben találunk valamit.

1932-ben a Szentesi Hírlap hasábjain jelent meg *A horogkereszt* című írása. Az akkor bontakozó hitleri ideológia jelképe azért keltette fel az érdeklődését, mert ez a jelkép a régészeti

² Komáromi János: A tizenkettedik hun-temetőt ásta fel Csallány Gábor. Magyarország 1928. május 13. 5. o.

³ MNL-CsML Szentesi Levéltára Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 1943-1947. 42/1944; 117/1944; 125/1944; 126/1944

⁴ Sakk. Csallány Gábort társelnökké választotta a Sakk Szövetség. Szentesi Napló 1938. szeptember 8. 6. o.; Sakk. Szentesi Napló 1938. november 1. 4. o.

⁵ Felhívás a hadigondozottakhoz. Szentesi Napló 1939. július 16. 9. o.

⁶ Csallány Dezső: Csallány Gábor és a szentesi múzeum. Nyíregyháza, 1971. 14-16. o.

⁷ Megtörtént a katolikus egyházközségi képviselőtestület egyhangú választása. Szentesi Napló 1939. június 6. 8. o.

leletek sokaságán is látható. Az egész világon elterjed ókori napszimbólum a századok során vesztett a népszerűségéből, míg Hitler újra "fel nem fedezte", s egészen más tartalommal töltötte meg. Csallány már csak azért is ragadott tollat, mert a több ezer éves szentesi leletek között nem egy olyat talált, amin látható a horogkereszt. "*Nem akarom sem a politikus sem a szociológus szemével nézni, hanem mint archeológus [...] eredetét és elterjedését akarom röviden ismertetni.*"⁸ Tehát szimplán a tudományos érdeklődés vezette, amikor erről a témáról írt.

Ezen cikk felvezetőjében emlékezteti az olvasót az akkortájt már megerősödött, de az átlagember számára még kellőképp nem ismert olasz és német fasiszmusra. Az olasz fasiszmus kezdetét ő a 19. század végére teszi, s az akkor történt erőszakos és véres atrocitásoktól visszariad, ám szimpátiával fordul a "*nagy magyarbarát*" Mussolini felé, aki az "*egész olasz birodalom dolgozóit*" akarja egyesíteni.⁹ A Ducéről közismert volt, hogy elítélte Trianont, és következetesen támogatta a magyar revízió gondolatát. Mindezek miatt igencsak jó sajtója volt Magyarországon,¹⁰ s ez nem csak Csallányt, nála sokkal politikusabb személyiségeket is megtévesztett.¹¹ A német fasiszusról azonban nem akart nyilatkozni. Hűvös távolságtartással írt róluk, "*hitleristák*"-ként és "*horogkeresztesek*"-ként emlegetve őket, nem csupán ebben a cikkben, de egy 1939-ben megjelent írásában is.¹²

Mindezekon felül egyetlen olyan politikai vonatkozású megnyilatkozásáról van tudomásom, mely feltehetőleg meghatározta gondolkodását. *A kormányzó és Szentés* címmel 1930 márciusában jelent meg írása, melyben Horthy Miklóst "*szeretett államfő*"-nek, valamint "*jó és bölcs kormányzó*"-nak nevezi, és azt javasolja a városi testületnek, hogy a tervbe vett kultúrházról nevezzék el.¹³

Közéleti nézeteit tehát az uralkodó rendszerrel szembeni lojalitás jellemezte, s ha ehhez még hozzá vesszük, hogy belépett a kormányzó pártba, akkor előttünk áll egy nemzeti-konzervatív középosztálybeli polgár. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a párttagság egyfajta szükségyszerűség is volt az ő helyzetében. Ne felejtsük: a múzeum léte az államtól függött. Csallány nem véletlenül levelezett állandóan az alispánnal és a minisztériummal. Rengeteg feladat megoldásában, kérte és várta a segítségüket, s ezt párton kívüliként nem tehetett volna

⁸ Csallány Gábor: A horogkereszt. Szentesi Hirlap 1932. július 31. 7. o.

⁹ u.o.

¹⁰ Kocsor Margit: Kultúrdiplomácia és kultuszteremtés. Mussolini és Magyarország.

<http://ujkor.hu/content/kulturdiplomacia-es-kultuszteremtes-mussolini-es-magyarorszag>

¹¹ Igazságot Magyarországnak! Szerkesztette: Légrády Ottó. Bp., 1928. 26., 39., 41., 145. o.

¹² A szentesi múzeumban van a Hold és a Nap jelképe körüli nemzetközi vita bizonyítéka. Szentesi Napló 1939. november 26. 5-6. o.

¹³ Csallány Gábor: A kormányzó és Szentés. Szentesi Hirlap 1930. március 2. 6. o.

sikeresen. Találón jegyzi meg Vörös Gabriella muzeológus: „*Csak annyit politizált, annyit nagyon kellett, befolyását a múzeum javára kamatoztatta – jó politikus volt tehát.*”¹⁴

Csallány Gábor a kormánypártban

Balázs György történész kiváló és aprólékos tanulmányban tárta fel a korszak helyi pártszervezeteinek történetét és tevékenységét. Innen tudjuk, hogy 1933-ban alakult meg a magyar kormánypártnak, a Nemzeti Egység Pártjának szentesi alapszervezete 1027 taggal. Szinte mindannyian a helybeli értelmiségiek közül kerültek ki. Bizonyosra vehető, hogy Csallány is ekkor lett párttag. A létszám két év múlva már elérte az 5800 főt. A párt 1939-ben vette fel a Magyar Élet Pártja nevet.¹⁵

Felmerül a kérdés: vajon Csallány a párt elitjéhez tartozott? Szentesi lakosként és főállású régészként erre nem volt esélye, de mint fentebb láttuk nem is voltak ilyen ambíciói. Szentestről a MÉP tagjaként egyetlen ember jutott magas pozícióba, dr. Bonczos Miklós igazságügyi államtitkár, a későbbi belügyminiszter, aki 1938 decemberétől a fővárosban élt, és benne volt a politika sűrűjében.¹⁶ Ő a párt elitjéhez tartozott, de Csallány Gábor nem. Ő még a szentesi pártszervezetnek sem volt a vezetője, csupán körzetvezetői tisztséget viselt.¹⁷ Ehhez a tisztséghez tudni kell, hogy a városban 11 választási körzetet (alsópárti, felsőpárti, dónáti stb.) alakítottak ki, így 11 helyen lehetett leadni a szavazatokat választások idején. A pártnak minden körzetben volt egy körzetvezetője.¹⁸ Feladatainak részletes bemutatása szétfeszítené ennek a tanulmánynak a kereteit. Elég itt annyit megjegyezni, hogy ez a tisztség Csallány számára nem járt különösebb befolyással még a városi pártszervezeten belül sem.

De mi a helyzet a miniszterelnöktől 1942-ben kapott kitüntetéssel? Hogyan lehetséges ez, ha nem volt kiemelkedő pártbéli teljesítménye? Nos, hogy pontosak legyünk Csallány egy oklevelet kapott, mégpedig 22 másik, a szentesi kistérséghez tartozó körzetvezetővel és párttaggal együtt.¹⁹ Tehát nem magas rangú kitüntetésről van szó, amit Kállay Miklós személyesen adott volna át, sokkal inkább egy sablonos szövegű, gesztusértékű elismerésről.

¹⁴ Vörös Gabriella: Száz éves Szentese város múzeuma. In.: Múzeumi kutatások Csongrád megyében, 1997. Szerkesztette: Lengyel András. Szeged, 1998. 43. o.

¹⁵ Balázs György: A Nemzeti Egység Párt szentesi szervezetének megalakítása és működése (1933-1939) In.: Századok. Különlenyomat. Bp., 1996. 6. szám. 1451. o.

¹⁶ Magyar Életrajzi Lexikon. 1. kötet. Főszerk.: Markó László. Bp., 2001. 838. o.

¹⁷ Kállay Miklós miniszterelnök oklevéllel tüntette ki a MÉP régi harcosait. Szentesei Napló 1942. november 17. 3. o.

¹⁸ Balázs György: Paraszt- és polgárpártok, politikai szervezetek Szentesen a két világháború között (1919-1945). In.: Tanulmányok Szentese város történetéből. Szerk.: Labádi Lajos Szentese, 2001. 402., 430., 450. o.

¹⁹ Kállay Miklós (1942) 3. o.

Csallány és a „zsidó írók listája”

Nem találkoztam eddig olyan írással, amelyben Csallány antiszemita nézeteket propagálna. (Ha valakinek van ilyen a birtokában, kérem, vigye be a szerkesztőségbe.) Az általam ismert személyes írásaiból, kortársainak véleményéből²⁰ inkább egy humánus ember arcképe rajzolódik ki. Tisztelői még évtizedekkel halála után is kellemes emlékeket őriztek róla.²¹ Nem tűnik úgy, hogy rasszista, vagy idegengyűlölő indulatokat rejtegetett volna. Apró kis adalék ehhez, hogy Csallány és a Szentesi Sakkör táv sakkversenyt tartott francia sakkozókkal a 2. világháború elején. Tették mindezt annak dacára, hogy a franciák Trianon óta nem éppen pozitív megítélés alá estek Magyarországon, ráadásul a háború kitörése után hadiállapotban voltak a német szövetséggel, így ellenségnek számítottak. Mindez Csallányt és a szentesi sakkozókat cseppet sem zavarta. Rögtön négy táblán kezdték meg a partikat. Hetente levélváltás útján jöttek és mentek a lépések Párizs és Szentés között. Az első játszmát a szentesiek nyerték, de 1940 januárjában a párizsiak kérésére felfüggesztették a versenyt, ugyanis több francia sakkozót behívtak katonának. Ekkor az a megállapodás született, hogy a háború után folytatják a félbemaradt játszmákat. Kicsit szürreális helyzet, mégis jelzi, hogy a szentesiekben, élükön Csallánynyal, semmiféle idegengyűlölet nem vert gyökeret.²²

De mi a helyzet a zsidó szerzőkről készített listával?

1944. május 2-án Dobay Andor alispán szigorú hangvételű hivatalos levélben tájékoztatta Csallányt, mint a "Vármegyei Múzeum igazgatóját" a Budapesti Közlöny 97. számában megjelent rendeletről, melynek értelmében a könyvtáraknak – ideértve a múzeumi könyvtárakat is – a zsidó szerzők műveit tilos kölcsönözni. Ezekről a művekről "*haladéktalanul*" kimutatást kell készíteni, és különgyűjteményként kell kezelni. A Kimutatást "*sürgetés bevárása nélkül*" kéri az alispán.²³ A levélhez a Közlönyben megjelent, mintegy 150 "*zsidó szerző*" nevet tartalmazó jegyzéket is csatolt Dobay, hogy annak alapján vonják ki a múzeum könyvtárából a kifogásolt műveket. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy ezt a jegyzéket nem Csallány készítette, hanem központilag állították össze Budapesten.²⁴ Ő csak átvette az alispántól, így került a múzeum iratai közé. Nemsokára azonban újabb parancs érkezett, mely a zsidó szer-

²⁰ Gulyás Pap Etelka: A harmadik kórház. Megható történetek a háború idejéből. Szentési Napló 1938. szeptember 11. 6-7. o.; Sima László: Negyvenöt esztendő. Szentési Napló 1942. május 13. 7. o.; Szentési nyilvánosság Szentési Napló 1943. március 2. 3. o.

²¹ Vallomások Szentésről. Szerk.: Bodrits István. Szentés, 1990. 89., 147., 212., 245. o.

²² A háború miatt abbamaradt a szentesi sakkozók távversenye a franciákkal. Szentési Napló 1940. január 12. 6. o.

²³ MNL-CsML Szentési Levéltára Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 1943-1947. 99/1944.

²⁴ 1. számú jegyzéke a zsidó szerzőknek, akiknek művei a közforgalomból kivonatnak. Budapesti Közlöny 1944. 97. sz. 5-6. o.

zők műveinek zúzdába küldéséről rendelkezett.²⁵ Csallány a 475 könyv²⁶ beszolgáltatását igyekezett megakadályozni, és vitatta a rendelkezés jogosságát.²⁷

E tárgyban azt is meg kell jegyezni Csallányról, hogy 1944. március 31-i keltezéssel "*Tekintetes Örkényi Strasser István szobrász művész úrnak*" címezve írt levelet.²⁸ Örkényi zsidó származású volt. Csallány fedezte fel tehetségét, ő ajánlotta az Akadémiára is.²⁹ Azonban 1944 tavaszán már nem volt tanácsos keresztényeknek zsidó emberekkel barátkozni, kapcsolatot fenntartani.³⁰ Csallány mégis igyekezett a segítségére lenni az ismert művésznek, akit ekkor már a folyamatosan fenyegetett a munkaszolgálat réme. Hatósági igazolást szeretett volna neki szerezni. (Egyébként Örkényi is "*zsidó szerző*" volt, művészeti könyve jelent meg.) Végzetét azonban nem tudta elkerülni: 1944. október 11-én Kiskunhalason, 195 sorstársával együtt, az SS katonákból és magyar szekértolóiókból álló őrség mézszárlásának esett áldozatul.³¹

Összegzés

Csallány Gábor sajtóban történő megnyilvánulásai alapján kijelenthető, hogy lojális volt a két világháború között Magyarországon fennálló politikai berendezkedéshez. Ez azonban nem terjedt odáig, hogy aktívan részt vett volna a nácik magyarországi térnyerésben, nem állított össze listát zsidó származású írókról, és nem akart senkit a hatóságok kezére juttatni. Természetesen a kutató akkor becsületes, ha csak az általa tanulmányozható dokumentumok alapján mond véleményt. Az esetleg felbukkanó további iratok módosíthatják, vagy épp megerősíthetik a fenti kijelentéseket. Ám személyes meggyőződésem, hogy Csallány Gábor személyének átértékelésére nincs szükség.

Ugyanakkor nem vagyok híve annak sem, hogy egykor élt jeles szentesieket glorifikáljunk. Ők is csak esendő emberek voltak, koruk gyermekei, akik olykor hibáztak. Émelygős dicsőítésükre nincs szükség. Ez igaz Csallány Gáborra is. Ám az is igaz, hogy értékteremtő munkájuk, a város lakosságáért végzett áldozatos szolgálataik a ma embere számára példatékűek. És ez is igaz Csallányra.

²⁵ A m. kir. miniszterelnök 11.300/1944. M. E. számú határozata a magyar szellemi életnek a zsidó szerzők műveinek a közforgalomból való kivonása. Budapesti Közlöny 1944. 142. szám 15. o.

²⁶ MNL-CsML Szentesi Levéltára Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 1943-1947. 99/1944.

²⁷ u.o. 133/1944.; 156/1944.

²⁸ u.o. 77/1944.

²⁹ Rózsa Gábor: Csibandi. In.: Mucsi András emlékkönyv. Szerk.: Kaposi Endre. Esztergom, 2004. 45. o.

³⁰ A társadalmi Turul Szövetségbe tartozó Horváth Mihály Bajtársi Egyesület felhívása Szentés város közönségéhez. Szentési Napló 1944. május 7.

³¹ Randolph L. Braham: A népiirtás politikája. A holokauszt Magyarországon. Bp., 1997. 348. o.

Zárásként álljanak itt dr. Vörös Gabriella régész, muzeológus, a Koszta József Múzeum egykori igazgatójának emléksorai:

„... tevékeny életéből közel 50 évet áldozott szakadatlan munkával a szentesi múzeumért. Bizonyíték rá a régészeti, néprajzi, helytörténeti gyűjtemény sokezer tárgya, sok száz híradás és cikk az újságok oldalain, tudományos feldolgozásai.

Született Tamásiban 1871. május 10-én, meghalt Budapesten 1945. január 31-én. Emlékezzünk rá tisztelettel.”³²

³² Vörös Gabriella: (1998) 44. o.

Felhasznált irodalom:

1. számú jegyzéke a zsidó szerzőknek, akiknek művei a közforgalomból kivonatnak. Budapesti Közlöny 1944. 97. sz. 5-6. o.

A háború miatt abbamaradt a szentesi sakkozók távversenye a franciákkal. . . Szentesi Napló 1940. január 12. 6. o.

A m. kir. miniszterelnök 11.300/1944. M. E. számú határozata a magyar szellemi életnek a zsidó szerzők mű-veinek a közforgalomból való kivonása. Budapesti Közlöny 1944. 142. szám 15. o.

A szentesi múzeumban van a Hold és a Nap jelképe körüli nemzetközi vita bizonyítéka. Szentesi Napló 1939. november 26. 5-6. o.

A társadalmi Turul Szövetségbe tartozó Horváth Mihály Bajtársi Egyesület felhívása Szentes város közönségéhez. Szentesi Napló 1944. május 7.

Balázs György: A Nemzeti Egység Párt szentesi szervezetének megalakítása és működése (1933-1939) In.: Századok. Különlenyomat. Bp., 1996. 6. szám.

Balázs György: Paraszt- és polgárpártok, politikai szervezetek Szentesen a két világháború között (1919-1945). In.: Tanulmányok Szentes város történetéből. Szerkesztő: Labádi Lajos Szentes, 2001.

Csallány Gábor levele Dobay Andorhoz. MNL-CsML Szentesi Levéltára Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 1943-1947. 133/1944.

Csallány Gábor levele Örkényi Strasser Istvánhoz. MNL-CsML Szentesi Levéltára Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 1943-1947. 77/1944.

Csallány Gábor: A horogkereszt. Szentesi Hirlap 1932. július 31. 7. o.

Csallány Gábor: A kormányzó és Szentes. Szentesi Hirlap 1930. március 2. 6. o.

Csallány Dezső: Csallány Gábor és a szentesi múzeum. Nyíregyháza, 1971.

Dobay Andor alispán levelei Csallány Gáborhoz. MNL-CsML Szentesi Levéltára Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 1943-1947. 99/1944.; 156/1944.

Dr. Aljechin Szentesen. Magyar Sakkvilág 1927. 8. szám 226. o.

Farkas László Róbert: Lábjegyzetek a töredékek alapján... Bonus Nuntium II. évf. 2020/2. 5-12. o.

Felhívás a hadigondozottakhoz. Szentesi Napló 1939. július 16. 9. o.

Gulyás Pap Etelka: A harmadik kórház. Megható történetek a háború idejéből. Szentesi Napló 1938. szeptember 11. 6. o.

Igazságot Magyarországnak! Trianon kegyetlen tévedései. Szerkesztő: Légrády Ottó. Bp., 1928. 26., 39., 41. o., 145. o.

Kállay Miklós miniszterelnök oklevéllel tüntette ki a MÉP régi harcosait. Szentesi Napló 1942. november 17. 3. o.

Kimutatás a Csongrádvármegyei Múzeum és közkönyvtárban magyar nyelvű kiadásban és egy példányban meglévő zsidó szerzők műveiről. MNL-CsML Szentesi Levéltára Csongrád Vármegyei Múzeum Iratai 1943-1947. 99/1944.

Kocsor Margit: Kultúrdiplomácia és kultuszteremtés. Mussolini és Magyarország
<http://ujkor.hu/content/kulturdipomacia-es-kultuszteremes-mussolini-es-magyarorszag>

Komáromi János: A tizenkettedik hun-temetőt ásta fel Csallány Gábor. Magyarország 1928. május 13. 5. o.

Magyar Életrajzi Lexikon. 1. kötet. Főszerkesztő: Markó László. Bp., 2001.

Megtörténi a katolikus egyházközségi képviselőtestület egyhangú választása. Szentesi Napló 1939. június 6. 8. o.

Óriási érdeklődés kísérte Aljechin szentesi játékát. Szentesi Hírlap 1927. július 16. 3. o.

Randolph L. Braham: A népirtás politikája. A holokauszt Magyarországon. Bp., 1997.

Rózsa Gábor: Csibandi. In.: Mucsi András emlékkönyv. Szerkesztette: Kaposi Endre. Esztergom, 2004.

Sakk. Csallány Gábort társelnökké választotta a Sakk Szövetség. Szentesi Napló 1938. szeptember 8. 6. o.

Sakk. Szentesi Napló 1938. november 1. 4. o.

Sima László: Negyvenöt esztendő. Szentesi Napló 1942. május 13. 7. o.

Sima László: Szentesi nyilvánosság Szentesi Napló 1943. március 2. 3. o.

Vallomások Szentesről. Szerkesztő: Bodrits István. Szentes, 1990.

Vörös Gabriella: Száz éves Szentes város múzeuma. Csallány Gábor múzeumalapító emlékére. In.: Múzeumi kutatások Csongrád megyében, 1997. Szerkesztette: Lengyel András. Szeged, 1998.

Summary

The story circulating about Gábor Csallány, that he allegedly belonged to the elite of the ruling party, sympathetic to the Nazis, during World War II, cannot be proven on the basis of the documents found. The claim that he compiled a list of Jewish writers is also wrong. The list of about 150 Jewish writers in the museum's records was not made by him. The list was originally published as an appendix to the *Budapesti Közlöny* 1944/97, and was distributed in all libraries in order to exclude all works by Jewish authors from the library collection. This is how the list came to be included in the records of the Szentes Museum. It can also be stated that Csallány was not fuelled by anti-Semitic sentiments. A handwritten and signed letter of his suggests the opposite: He was trying to get an official certificate for one of the Jewish artists from Szentes.